

SUSAN OLZAK

Etnikai konfliktusok elemzési stratégiái*

A hagyományos bölcselkedés mind ez idáig úgy tartotta, hogy a modernizáció fokozatosan föl fogja számolni az etnikai kötődéseket, és olyan lojalitásokkal helyettesíti, amelyek osztályon vagy foglalkozási csoporton alapulnak. Az ilyen állítások mára látványosan megbuktak. Ezt a modern államokban, Belgiumban, Kanadában, Franciaországban, Nagy-Britanniában is felbukkanó etnikai mozgódások tanúsítják.¹ Ennek ellenére eddig egyetlen olyan elmélet sem jelent meg, amely a klasszikus elképzelést felválthatná.

A versenyelmélet egységes elméleti keretet nyújt a kollektív etnikai cselekvés különböző megjelenési formáinak elemzésére. Az alábbiakban a korai humán ökológiai nézeteket a kollektív cselekvésre és etnicitásra vonatkozó empirikus kutatásokkal kapcsoljuk össze. Megmutatjuk, hogy napjainkban az etnikai viszonyok elemzésére kidolgozott elméleti stratégiák együtt születtek a versenyre és konfliktusra vonatkozó ökológia felfogásokkal. Az ökológiai elméletek azt hangsúlyozzák, hogy a vándorlási, bevándorlási, versengési és alkalmazkodási folyamatok elemzése kulcsot ad a faji és etnikai viszonyok megértéséhez. A központi tézis szerint az etnikai és faji csoportok közötti versengés konfliktusokat gerjeszt. Azaz: azok a társadalmi-gazdasági változások, amelyek az etnikai csoportok között kiélezik a versenyt, közvetve a konfliktusok arányszámát is megnövelik. Az etnikai versengés és konfliktus legújabb ökológiai elméletei azon az állításon alapulnak, hogy a gazdasági és politikai struktúrákban bekövetkező nagyarányú változások (a modernizáció) a versengés szintjeit az egyes csoportok között eltolja, és ezáltal gyakorol hatást az etnikai/faji konfliktusok mértékére.

Modernizáció és etnicitás

A negyvenes és ötvenes években társadalomkutatók számos, az Egyesült Államokon kívüli országban vizsgálták az etnikai mozgalmakat. Fejlődéselméleteket és nemzetközi összehasonlítást alkalmazva az etnikai konfliktus szintjeit az iparosítás, nacionalizmus és modernizáció szintjeivel hozták kapcsolatba (Deutsch, 1966). Jóllehet ezek a fejlődéselméletek közvetlenül nem kapcsolódtak kompetitív mechanizmusokhoz, mégis úgy tartották, hogy az etnikai mozgalmak a (gyakran entikailag különböző) nemzetalkotókkal szembeni regionális mozgódások (Eisenstadt - Rokkan, 1973). Az ilyesféle regionális viszálykodásokat úgy tekintették, mint a modernizáció kerékkötőjét. E nézet szerint az etnikai mozgalmak periférikus régiókra épülő tradicionális lojalitásokat fejeznek ki, azon régiókat, amelyek versenyben voltak a modern állam centrumával, miként azt a centrum-periféria frazeológia sugallja (Rokkan, 1970).

Az etnikai feszültségek és konfliktusok drámai kitörése, amely mind a fejlődő, mind a fejlett országokban jelentkezett, égetően szükségessé tette, hogy új magyarázat szülessen az etnicitás modern világban is látható továbbélésére.² Ezt az igényt elégítette ki empirikus tanulmányok egész áradata, amelyek az etnikai és faji mozgalmakat vizsgálták Nigériában, Belgiumban, Kanadában, Olaszországban, Franciaországban, Nagy-Britanniában, Etiópiában, Pakisztánban, Bangladesben és Skóciában.³ De ezeknek a tanulmányoknak is megvannak a maguk korlátai. Minthogy az esettanulmányok fókuszában szükségképpen a történeti specifikumok helyezkednek el, nem adnak magyarázatot arra, hogy vajon a villongások ugyanazon mélyenfekvő folyamatokat tükrözik-e vissza. Az etnikai mozgalmak tanulmányozása túlnyomórészt

esettanulmányokhoz kapcsolódott, így egy folyton gyarapodó elméleti kutatási tradíció nem alakult ki.

Az etnicitásra vonatkozó tanulmányok napvilágra hozzák az etnicitás zavarba ejtő természetét a modern világban. Mindenekelőtt azt, hogy a modernizáció csökkenti az etnikai változatosságot.⁴ A politikatudomány és szociológia kiterjedt irodalma tanúsítja, hogy a gazdasági fejlődéssel, az állam létrejöttével és a nemzetté válással együtt jár a (kis kiterjedésű) etnikai dialektusok, szubregionális identitások és törzsi alakulatok jelentőségének hanyatlása, s ezekkel együtt az osztályra alapozott modern lojalitás és politika színrelépése is bekövetkezik. Másodszor, a fenti folyamattal ellentétben a modernizáció és a fejlődés fellobbantja az etnikai mozgalmakat. Az ilyen esetek közül említjük meg a spanyolországi baszk régió iparosítását kísérő mozgolódásokat, a skóciai olaj kiaknázása nyomán a skót nacionalizmus feléledését, a kanadai Québec tartomány ipari fellendülését, amely egybeesett a québeci szeparatizmussal.⁵

Az etnicitás legtöbb elemzője azon a nézeten van, hogy az etnikai mozgalmak korunkban alapjában véve a modernizáció termékei (Bonacich, 1972; Ragin, 1977, 1979; Hechter, 1975, 1987; Smith, 1981; Yinger, 1985; Banton, 1983). Legalább két felfogás általános elméleti érveket szolgáltat ahhoz, hogy a modernizáció inkább a nagy-, mint a kisméretű szervezeteket részesíti előnyben. A versenyelmélet képviselői szerint a gazdasági és politikai modernizáció a regionális vagy országos-nemzeti erőkon alapuló kollektív akciókat serkenti. Ez azért van, mert a modernizáció olyan kis léptékű lojalításokat, mint rokonság, dialektus vagy falusi identitás, szétmállasztja. Ez az erózió nyit tág teret annak a lehetőségnek, hogy a szerveződés nagy kiterjedésű identitásokra alapozódjék. A versenyelméleti érveket valló Hannon (1979) kifejti, hogy a modernizáció egyidejűleg bontja le a kisméretű etnikai szerveződéseket, s részesíti előnyben a nagy kiterjedésű etnikai mozgalmakat. A modernizáció így tesz, mert:

„A szűk körre korlátozódó identitások akadályozzák a széles körre kiterjedő közös identitások alapján történő szerveződést. Mindaddig, amíg a legkisebb körű identitások erősek maradnak, és meghatározzák a kollektív akciókat, a széles körre kiterjedő közös identitásokra alapozódó hatékony és tartós akció valószínűsége csekély. Ugyanakkor bármilyen folyamat, amely elhalványítja a kis körű identitások elevenségét, egyben gyengíteni is fogja ezek ellenállását a nagy kiterjedésű kollektív akciókkal szemben” (Hannan, 1979).

Tilly (1986) szerint is a modernizáció hozott alapvető változást a kollektív akciók formájában és méretében. Kimutatja, hogy a 18. századtól kezdve Franciaországban a kollektív erőszak aránya a nagy kiterjedésű tiltakozások és mozgalmak irányába mozdult el.⁶ A nemzeti politika és a politikai jellegű társadalmi mozgalmak történeti kialakulását elemezve, Tilly és más, hasonló felfogást valló kutatók amellet érveltek, hogy különösen a nemzetépítés az, amely felerősíti, sőt megkönnyíti a nagy hatósugarú identitások és politikai mozgalmak mozgósítását. Ily módon a modernizáció a politikát nemzeti léptékű küzdelemmé alakítja, mely a széles bázisú tagsággal és erőforrásokkal rendelkező nagy hatósugarú szervezetek között zajlik. Alkalmazható-e vajon ugyanez az elv az etnikai kollektív akciókra is? Vannak, akik ezt sugallják (Hannan, 1979; Nagel, Olzak, 1982; Nielsen, 1985).

„A modernizáció a munkapiacra is behatol, és a helyi piacokat nagyipari hatókörű piacokká alakítja át.⁷ Ennek egyik következménye az, hogy a csoportok között a verseny erősödik. A modernizáció ugyanis azáltal érinti az etnikai mozgalmakat, hogy a növekvő mértékben egységesülő piacokon, különösen a munkapiacokon élezi a versenyt, minthogy az oktatás, a nevelés és más, gazdaságilag termelékenységre törekvő intézmények-intézkedések kiküszöbölik a partikularisztikus és személyes kapcsolati hálókat, amelyek az állásszerzés bázisai voltak. Mint Nielsen kidomborítja:

„A modernizáció a racionális munkapiac kibővülését hozza magával, amelyen belül az egyének elosztása általános kritériumok alapján történik. Ezért az a különböző etnikai csoportok tagjai között az ugyanazon állásokért folyó verseny valószínűsége növekszik... A különböző etnikai csoportok tagjai közti verseny az individuumokat olyan versengésekre teszi fogékonnyá, amelyek felszítják az egyik etnikai csoport egyes tagjainak a másik csoport tagjaival szembeni harci kedvét.”

Fontos annak felismerése, hogy az etnikai határok aktivizálódása nem követi elkerülhetetlenül a modernizációt. Az etnicitás a lojalitásért, a potenciális tagok idejéért és erőforrásaiért a szerveződés más tágkörű bázisaival, az osztály-mobilizációval versenyez. Hogy adott környezetben (vagy időszakban) vajon az etnikai vagy osztályhatárok irányító szerepe érvényesül-e, az a tényezők konkrét állásától függ. Ezek magukban foglalják a korábbi politikai pártmegosztottságokat, a politikai fejlődés színtereinek változatait, a gyarmati vagy imperialista hagyományokat, a parlamentáris és egyéb politikai struktúrákat, a képviseleti kamarákat, egyéb politikai és állami jellemzők sokféleségét, amelyek meghatározzák az államok politikai hatalmának hatókörét és tartalmát.⁸ Ezek közé tartozik a termelői szerepek különböző populációk közötti elosztása is, mint ahogyan például az etnikai szegregáción alapuló munkamegosztás hagyománya a különböző kasztrendszerben vagy az apartheidben fennáll. E nézet szerint az etnicitás valószínűleg ott erősebb, ahol az etnikai politikai pártok és a gazdasági kasztrendszer hagyománya domináns.

Az etnikai konfliktusok elemzésének módszerei

Legalább négy elméleti perspektíva befolyásolja az etnikai konfliktusok tanulmányozását. Míg valamennyi osztja azt a felfogást, hogy az etnikai ellenségeskedés megértésének kulcsa a modernizációs folyamatban rejlik, figyelem remélhetően különböznek abban a tekintetben, hogy mely folyamatokra helyezik a hangsúlyt. Kettő közülük a funkcionalista elmélet egy-egy változata: a kezdeti humán ökológia és az etnikai viszonyok asszimilációs modellje. A másik kettő - a kulturális munkamegosztás, illetve a munkapiaci konfliktus perspektívája - azt hangsúlyozza, hogy a gazdasági egyenlőtlenségek szolgáltatják a bázisi és motivációt az etnikai ellentétek és szociális mozgalmak számára.

Humán ökológiai perspektívák

A humán ökológia képviselői, nevezetesen Robert Park és Amos Hawley, először állították fel azt a tézist, hogy a bevándorló és a migrációs népesség alkalmazkodási módjai alakítják ki a befogadó társadalom azon válaszait, amelyekkel szembetalálkoznak. A két szerző, felhasználva a biológiai elméleteket, vizsgálódásuk középpontjába az élettérkiaknázás** és a verseny folyamatait helyezte. A bevándorlók és vándorlók ugyanis arra törekcsenek, hogy kiaknázzák a társadalmi struktúra élettereit, továbbá alkalmazkodnak és változnak avégett, hogy - Burgess és Park elmélete értelmében-szembe tudjanak nézni új környezetük kihívásaival. Ennek az elméletnek jól ismert alkalmazása a Park és Burgess (1921) által megfogalmazott tétel, mely szerint a városok faji viszonyai életciklus állomásokon mennek keresztül. A kezdeti állapotok az inváziót, a versenyt és a konfliktust ölelik fel. Park és Burgess úgy tartja, hogy az etnikai konfliktus az etnikai populációk (vagy faji csoportok) inváziója által felszított verseny eredményeként alakul ki. Viszont az etnikai és faji konfliktus valószínűleg abban a mértékben enyészik el, ahogy a jövedelmi egyenlőtlenségek és a foglalkozási szegregáció eltűnik. Park és

Burgess (1921) számára az asszimiláció a mutatója a végső (vagy egyensúlyi) állapotnak, amikor a beilleszkedést a konfliktus és verseny hanyatlása jellemzi.

Más ökológusok úgy gondolták, hogy az etnikai diszkrimináció elsősorban a szegregációval és a lakóhelyi szétszóródással áll kapcsolatban. Hawley (1945) a lakóhelyi szegregáció szerepét világította meg, és azt a tételt állította fel, hogy az etnikai diszkrimináció és konfliktus a lakóhelyi szétszóródással lecsökken:

„A térbeli elkülönülés valószínűleg elválaszthatatlan feltétele az alárendelt státusnak a csoport mint egész esetében... Az alárendelt helyzetű csoport térbeli szegregációtól való szükségszerű függésének hipotéziséből következik, hogy az első lényeges lépés az alsóbbrendű helyzet elenyészése felé az, amikor a csoport megszűnik és szétszóródása, elszigetelődése... A kisebbségi csoport eloszlása ugyanazon a körzeten belül, ahol a többségi csoport él, vezet az alárendelt státus eltűnéséhez és az alárendelt csoportnak a társadalmi struktúrába való asszimilációjához (Hawley, 1945).

Jóllehet voltak különbségek e korai teoretikusok között, mindannyian hasonlóságot mutattak ki a bevándorlók alkalmazkodása és a biológiai invázió között. Úgy érveltek, hogy amikor a faji életheletőségek javulnak, és az etnikai csoportok közötti egyenlőtlenségek lecsökkennek, az etnikai csoportok közötti harcok megszűnnek.

Asszimilációs perspektívák

Az asszimilációs perspektívák szerint azok a különbségek, amelyek a csoportok között kulturális tekintetben, különösen a nyelv és szokások terén fennállnak, akadályozzák az újonnan érkezettek társadalmi befogadását. Az asszimilációs hagyomány néhány elméleti szakembere úgy gondolta, hogy az etnikai egyenlőtlenségek csökkenése (jövedelem, foglalkozás, nevelés és néhány más erőforrás szempontjából) kihúzza a talajt az etnikai és faji viszálykodások alól. (Gordon, 1964, Williams, 1964.) Vagyis a bevándorlás (és migráció) kezdetben, ahogyan a csoportok közti különbség tudatosodása tetőzik, az etnikai/faji konfliktusokat növeli. Akkor azonban, amikor a bevándorlók a vendéglátó ország nyelvét elsajátítják, valamint más asszimilációs és akkulturációs folyamatok lezajlanak, a konfliktust valószínűleg a beilleszkedés és az ellentétek enyhülése váltja fel. Az asszimilációs elmélet egyes változatai szerint a konfliktus akkor szűnik meg, amikor az életheletőségek közötti egyenlőtlenségek kiküszöbölődtek (Gordon, 1964).

Az ilyen tételeket amerikai viszonyok között széles körben tanulmányozták, s ezzel felülvizsgálták és megkérdőjelezték az olvasztótégely ideológiáját. Ennek a perspektívának az értékelésénél az egyik probléma az, hogy a társadalomtudományokban az asszimiláció legalább két értelemben használatos. Alternatív módon vagy úgy tekintik az asszimilációt, mint az etnikai viszonyok leírását, vagy oly módon, hogy miként kell csökkenteni az etnikai és faji kisebbségi populációk által megtapasztalt deprivációkat. Ennek eredményeként a „nem beolvasható etnikumok” különböző példái arra szolgáltak, hogy az etnikai konfliktusokról és diszkriminációról szóló elméleti tételeket kétségbe vonják.

Néhányan azok közül, akik ehhez a hagyományhoz csatlakoztak, mint Blalock (1957, 1967), Gordon (1964), azt hangsúlyozták, hogy a csoportok közötti verseny és konfliktus megghiúsítja az asszimilációt. De egy ellenkező oksági összefüggés is elfogadható: a korábban deprivált csoportok részleges asszimilációja élezi ki a csoportok közötti konfliktusokat, mivel a hátrányos helyzetű csoportok a sikeresebb őslakosokkal harcba keverednek. Rövid távon tehát az asszimiláció emelheti a faji és etnikai konfliktusok számát.

Mások az asszimilációt szociálpszichológiai szempontból közelítették meg,⁹ s az előítéleteknek és diszkriminációnak egyének és csoportok szerint eltérő okait emelték ki. Blalock (1967) például megjegyzi, hogy az afrikai-amerikaiak különösen akkor válnak nagyobb valószínűséggel etnikai és faji ellenségeskedés célpontjaivá, amikor azok - szemben a gazdasági verseny fenyegetésével - a status quóra nézve „hatalmi fenyegetést” testesítenek meg. Míg maga ez az elmélet hihetőnek tűnik, a kézzelfogható bizonyítékok vegyesek (lásd: Corzine és Corzine, 1984; Corzine és Corzine, valamint Creech, 1988; Tolnay, Beck, valamint Massey, 1989; Beck és Tolnay, 1990).

Belső gyarmatosítás és kulturális munkamegosztás

Az újabb kutatások elvetik azt a feltételezést, hogy az asszimiláció nemcsak kikerülhetetlen, hanem kívánatos. Ehelyett számos szociológus átfogó elméleteket fejlesztett ki a modern világban jelen lévő etnikai mozgalmak újjáéledésével kapcsolatban. Az egyik leghatásosabb elmélet a belső gyarmatosítást a kulturális munkamegosztás elméletével társítja. A belső gyarmat kifejezés arra a helyzetre utal, amikor egy gazdag és kulturálisan domináns mag-régió uralja és kizsákmányolja az etnikailag különböző perifériát. Michael Hechter (1975), ennek az elképzelésnek egyik nagyhatású publikációjában, a Nagy-Britannián belüli Skót Partvidék kulturális választói magatartásmintáinak tartósságát vizsgálta. Úgy találta, hogy a kulturális tényezők - beleértve a nonkonformista vallást és a walesi nyelvet - adnak számot a választói viselkedésmintákról a gazdaságilag előnytelen, hátrányos helyzetben lévő megyékben.¹⁰ Magyarázat a regionális egyenlőtlenségekre és különösen az etnikai regionalizmusra, az államok közötti egyenlőtlenségi modelleket alkalmazza. Fő érve az, hogy a régiók közötti egyenlőtlen színvonalú iparosítás és a kulturális különbségek etnikai sérelmeket váltanak ki, amelyek politikai konfliktus alapjává válnak. Az etnikai szolidaritás idézett forrásai magukba foglalják a regionális fejlettségben mutatkozó egyenlőtlenségeket, a külső vagy nemzetközi beruházásoktól való függőséget, továbbá a foglalkozási struktúrát, ami nagymértékben az etnikai határvonalak szerint szegregálódik. Hechter kifejti, hogy a nemzeti régiók között, valamint az etnikailag különböző periféria és a centrum között az erős etnikai szolidaritás etnikai konfliktusokat idéz elő.

A regionális egyenlőtlenségek azonban egyedül nem képesek tükrözni az etnikai konfliktusok elterjedését. Hechter (1984) kimutatja, számos példa van arra, hogy a természeti erőforrásokban, ipari fejlettségben és gazdaságban meglévő jelentős regionális eltérések etnikai mozgalmakat nem váltottak ki. A belső gyarmatosításról szóló elképzelést Hechter kiegészíti a kulturális munkamegosztás fogalmával. Kulturális munkamegosztás akkor áll fenn, amikor a munkákat etnikai és kulturális határok alapján osztják el. A kisebbségi csoportok tagjainak alacsony munkabérekhez és rossz munkafeltételekhez való hozzárendelése felerősíti az etnikai szolidaritást, oly módon, hogy az etnicitásra épülő szerveződések mentén kapcsolati hálózatok és politikai pártok fejlődnek ki. A regionális egyenlőtlenség, etnikai szegregáció és etnikai szolidaritás tehát táplálja a nemzeteken belüli etnikai konfliktusokat. Különösen -állítja Hechter (1975, 43):

1. Mennél nagyobb a kollektívák közötti gazdasági egyenlőtlenség, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a kevésbé előnyös helyzetű kollektíva státus-szolidaritássá válik, s ennél fogva ellenáll a politikai integrációnak.

2. Mennél nagyobb sűrűségű a közösségen belüli kommunikáció, annál nagyobb a perifériális kollektivitás összetartása.

3. Mennél nagyobbak a csoportközi kulturális különbségek - már amennyire ezek megállapíthatók -, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy a kulturálisan különböző perifériális közösség státus-szolidaritásá válik. Az azonosítható kulturális különbségeken a nyelvet (nyelvjárást), sajátos vallási szokásokat és életstílust értjük.

Hechter azzal az általános tétellel, hogy az alulfejlettség és kulturális alárendeltség etnikai újraéledéshez vezet, képes volt az etnikai mozgalmak különbségeit az Egyesült Királyság perifériális területein megmagyarázni. Az ő elmélete az etnikum fennmaradásának feltételeit részletezte. Minthogy ezek a feltételek a legkülönbözőbb körülmények között merülhetnek fel, ez a munka tűzte a következő évtized napirendjére az etnicitásra és etnikai mozgalmakra irányuló kutatásokat.¹¹

A jelentős elméleti eredmények ellenére sok, az etnikai viszonyokkal kapcsolatos kutatás ellentmondott Hechter felfogásának. Az egyik érv szerint az alacsony bérezésű etnikai populációk szegregálódása sérelmeket termel ki, ez pedig etnikai mozgalmakba torkollik (Hechter, 1984). Ez a nézet nincs eléggé alátámasztva, s amíg Hechternek a Skót Partvidék választói viselkedéssel kapcsolatos elemzése az etnikai szegregálódásra vonatkozó hipotézisét látszottak erősíteni, addig Ragin (1977, 1979) elemzése elvetették ezeket az állításokat, és a versenyelméleti megközelítést erősítették, miként Nielsen (1980) empirikus munkája Belgiumról és Olzak (1982) elemzése is a québeci etnikai szeparatizmusról.¹²

Megosztott munkapiacok és a közvetítők, ügynökök csoportjai

A kulturális munkamegosztás elméletétől eltérően Bonacich (1973) vitatta, hogy az etnikai vagy faji csoportok deprivációja magyarázhatná az etnikai ellenségeskedés bizonyos formáit. Etnikai konfliktus gyakran azokkal az igen sikeres etnikai kisebbségekkel szemben alakul ki, akik közvetítői tevékenységet folytatnak. Az ügynökök tipikusan olyan foglalkozásokat űznek, amelyek beékelődnek a termelők és fogyasztók (vagy alkalmazók és alkalmazottak) közé, például kereskedő, pénzkölcsönző, alkuusz, járadékbeszedő és egyéb hasonló foglalkozási kategóriák. Az ilyen munkából származó siker azokat a domináns csoportokat fenyegeti, amelyek bizonyos foglalkozásokat kisajátítottak, s ezek aztán etnikai konfliktusokat idéznek elő. Ugyanakkor a közvetítők, ügynökök az alattuk lévő csoportok támadásait is megtapasztalhatják, minthogy az alárendelt csoportok kizsákmányoltnak érzik magukat, és neheztelnek a kisebbségek sikereire. Ilyen esetekben a kialakult három csoportos verseny a közvetítők kisebbségi csoportjaival szemben felerősíti a támadásokat.

Az egyik érvelés szerint az etnikai konfliktus a megosztott munkapiac feltételei között tetőzik. Megosztott munkapiac az a piac, amelyen fajilag különböző két vagy több csoport lép fel, és amelyek ugyanazon a munkapiacon ugyanazért a munkáért különböző béreket kapnak. Bonacich szerint:

„A hipotézis magva az, hogy etnikai ellentét először ott csírázik ki, ahol a munkapiac etnikai vonalak mentén oszlik meg. A munkapiac akkor megosztott, ha az a munkások legalább két olyan csoportját átfogja, akiknek a munkadíja ugyanazon munkáért különbözik, vagy különbözne, ha ugyanazt a munkát végeznék. A 'munkadíj' egyenlő az alkalmazó összes költségével, beleértve nemcsak a bért, hanem a munkás toborzásának költségeit, a szállítást, az oktatást, az ételmezést és a szállást, az egészségügyi ellátást (ha ezt a munkáltatónak kell viselnie) és a munkahelyi elégedetlenség költségeit is. A munkások 'szabadságfoka' nem befolyásolja ezt a számítást.”

Bonacich kifejti, hogy a század elején az afrikai-amerikaiak elleni erőszakot az a tény bátorította, hogy a gazdasági önérdék a munka költségeinek alacsonyan tartására ösztönözte a munkaadókat. Ha jól ment a munkaadónak, akkor ki tudták cserélni a magas bérű (fehér) munkásokat alacsony bérű afrikai-amerikaiakkal, aláásva ezzel a szakszervezeti szervezkedést. A fehér munkások erre a fenyegetésre olykor faji erőszakkal válaszoltak (Forner, 1982). A faji ellentétek ott növekszenek, ahol a munkapiac a faji határok szerint oszlik meg. A bányászközösségekben az 1900 és 1932 között Északon, illetve 1852 és 1882 között a kaliforniai városokban lezajlott sztrájkokat vizsgálták meg. Ezek az elemzések a fenti nézetet támasztották alá (Bonacich, 1976; Boswell, 1986). Felfogásunk vizsgálatok eredményeire támaszkodik, amikor azt kutatjuk, hogy a megosztott munkapiacra lezajló folyamatok magyarázhatják-e a más etnikai kisebbségek elleni támadásokat is. Alapvető folyamatok a versenyelmélet értelmében Megítélésem szerint a versenyelmélet érvrendszere jól használható az etnikai konfliktusok feltárása és erőszakról alkotott modellek vizsgálata során. A következőkben azt vesszük számba, hogy a versenyelmélet miként közelít meg három témát. Először vizsgáljuk, milyen előnyei vannak annak, ha az etnikai határokat a szociális szerveződés egyik típusaként fogjuk fel. Másodsor az élettérátfedésről folytatott versenyfolyamat-vitákat és ennek következményeit taglaljuk. Harmadszor, hogy a versennyel kapcsolatos érveket a legmélyrehatóbb elemzéssel támaszthassuk alá, a verseny és a konfliktus közötti különbséget tárjuk fel.

Az etnikai határok stabilitása

Barth (1969) szerint az etnikai viszonyok stabilitása azon etnikai csoportok közötti verseny szintjétől függ, amelyek a környezeti erőforrások változásaira reagálnak és azokhoz alkalmazkodnak. Még általánosabb megfogalmazásban: a verseny kollektív cselekvéseket alakít ki, amelyeket az etnikai határok mentén szerveznek. A hangsúly itt inkább a határokon van, mint a határokon belüli kulturális tartalom leírásán vagy valamely etnikai csoport közös viselkedésformáján. Barth (1969.15) ezért az etnikai határokat szervező elvként definiálja:

„Ebből a szempontból a kutatás kulcskérdésévé a csoportot meghatározó etnikai határ, s nem az általa körülzárt kulturális anyag válik. Bizonyítani szeretném: az a szervezési mód, amely minden interetnikus viszonylat esetében általános kell, hogy legyen, az etnikumok közötti találkozásokot vezérlő szabályok rendszert alkotó készletéből áll. Amennyiben az emberek egyetértenek ezekben az előírásokban, a kódok és értékek terén érvényesülő megegyezésük nem kell, hogy az interakciójuk szempontjából lényeges társadalmi helyzeteken túl is érvényes legyen.”

Az etnikai viszonyok versenyelméletének fenti koncepciója nem tagadja a kulturális különbségek realitását. Nyilvánvaló, hogy a bőr színe, a nyelv, a származási ország számít. Ez az elmélet csak attól a szokásos feltevéstől szándékozik megszabadítani a faji és etnikai fogalmakat, miszerint az etnikai és faji kategóriák elsődlegesek, változtathatatlanok és az etnikai konfliktusok okvetlen előzményei. A korábbi elméletekkel szemben, amelyek a kulturális különbségeket emelték ki, az itt bemutatott perspektíva tehát azt sugallja, hogy a kulturális sajátosságok a kollektív cselekvés eredményei is lehetnek. Vagyis a mobilizáló csoport törekedhet egy vagy több elkülönítő ismertetőjegy kihangsúlyozására avégett, hogy az ügynek tagokat toborozzon. A legismertebb példa erre a fordított oksági folyamatra az, amikor a regionális nyelvek az etnikailag meghatározott területeken új életre kelnek. Erre az elmúlt évek szolgáltatnak példákat, amikor is a walesi, korzikai, baszk és skót nyelvet újra tanítani kezdték vélelmezett eredeti

területükön.¹³ Ezek az ismérvek idővel intézményesülhetnek, és az etnikai vagy faji identitás elsőrendű jegyeinek hihetik őket. Az ilyen vélelmek megérdemlik az alapos vizsgálatot.

Az etnicitás olyan szociális határ, amely egy népeiséget a tagjaival kapcsolatos (csoport vagy/és mások által tett) megkülönböztetés szerint szétválaszt. A szétválasztás alapja az alábbi kritériumok valamelyike, de akár több is lehet: a) a vélt közös leszármazáson alapuló jellemvonások; b) kulturális jegyek, ideértve a nyelvet, vallást, öltözetet, viseletet, feltételezett közös történelmet; c) nemzetiség vagy regionális eredet.¹⁴ A faj, definíció szerint, az etnicitás sajátos esete, amelyről feltételezik, hogy átörökölt, fenotipikus jellemző sajátosságokat hordozó tagokat határoz meg. Barth (1969.17) ezekhez a karakterisztikumokhoz még azt a tételt kapcsolja, hogy az etnikai identitás imperatív annyiban, hogy nem hagyható figyelmen kívül, és időlegesen más szituacionális meghatározottságok kedvéért nem tehető félre. Míg az etnicitás Barth által elemzett preindusztriális körülmények között meghatározónak tűnik, addig modern viszonyok között imperatív jellege megkérdőjelezhető. E tény miatt nem elhanyagolható az a kérdés, hogy az etnicitás dominánssá válása milyen feltételek fennforgása esetén valószínűsíthető.

Élettérátfedés

A korai humán ökológusok meggyőző állításai ellenére, miszerint szoros kapcsolat van a verseny és a konfliktus között, a mechanizmus, melyeken keresztül a verseny valóságos konfliktussá változik át, Barth alapvető tanulmányáig (1956) és az Etnikai csoportok és határok című könyvének kiadásáig, homályban maradt. Álláspontja szerint az élettérátfedés körülményei között faji és etnikai erőszak keletkezik. Hogy ezt az érvelést megértsük, először is értelmeznünk kell az elmélet fő összetevőit.

A verseny vetekedésként, illetve különösen a piacokért, fogyasztókért vagy ügyfelekért folytatott gazdasági harcban a vetelkedés egyik típusaként határozható meg (Banton 1983). A versenyelméletek egyik fontos aspektusa, hogy a verseny inkább folyamat, s nem statikus állapot. Folyamatot megvizsgálni azonban meglehetősen nehéz feladat. Szükségünk van néhány fogódzóra. Először is ahhoz, hogy eldönthessük, a csoportok vagy egyének vajon összhangban vagy versengésben cselekednek-e.

Az egyik megközelítést az ökológiai elmélet nyújtja. A humán ökológusok a versenyt szűkebb értelemben határozzák meg, mint más szociológusok. Szerintük két populáció között akkor van verseny, amikor az egyik jelenléte a másik lehetőségeit korlátozza (Hawley, 1950).¹⁵ Ezzel a meghatározással elsőrendű feladattá válik, hogy feltárjuk az egyes egymással vetélkedő embercsoportok, így etnikai csoportok szempontjából jellemző implikációkat.

A versenyelmélet képviselői azt tartják, hogy a faji és etnikai konfliktusok valószínűsége akkor csökken a minimumra, amikor a csoportok tartózkodási helyei nem fedik egymást. A tartózkodási helyen belül a fajok potenciális szerepkészlettel rendelkeznek e hely kiaknázására. Humán ökológusok is hivatkoznak a feltételeknek erre a potenciális készletére, amelyek között - mintegy a csoport rendelkezésére álló pórus-térben - a csoport fenntarthatja önmagát. A legtöbb humán ökológus különbséget tesz továbbá a fundamentális és realizált élettér között. Egy csoport fundamentális élettéré az a környezet, melyen belül ő versenytársak hiányában fenntarthatja magát. A csoport realizált élettéré a fundamentális élettér azon része, amelyet a csoport ténylegesen elfoglal vagy kiaknáz egy másik csoport, az állam és más csoportok jelenléte mellett. (Luanwagie, 1979. 3131.) A realizált élettér szerepkészletek és stratégiák összessége, amelyeket a csoport a maga fenntartására ténylegesen egy bizonyos környezetben felhasznál. (B.

Nagel, 1986; lásd még Hutchinson, 1959; Hannan, 1979.) Az ember esetében az elemi élettér megtartásának releváns feltételei nemcsak azokat a stratégiákat foglalják magukban, amelyek a gazdasági erőforrások (olyanok mint élelem, hajlék, lakás) megszerzésére irányulnak, hanem olyan kényszereket is, amelyek lehetővé teszik ezen erőforrások kiaknázását is. Így például a törvények, amelyek szétválaszthatják a faji vagy etnikai populációkat. Bizonyos etnikai csoport fennmaradása egy bizonyos szociális rendszerben azt jelenti, hogy az etnikai határ fennáll, és továbbra is alakítja az interakciót. Egy etnikai határ vagy azért tűnik el, mert az etnikai populáció individuumainak nem sikerül túlélni, vagy emigrálnak, vagy mert valamilyen irányban megváltoztatták etnikai identitásukat.

Az ilyen megkülönböztetés jelentősége jól látható Barthnál (1956), amikor arról ír, hogy az észak-pakisztáni Swatben két csoport által kiaknázott, realizált élettéren belüli verseny miként idézett elő változásokat. Barth leírja, hogy eredetileg ugyanazon a régióban belül egy földműveléssel és pásztorkodással foglalkozó népesség élt egy másik pásztorkodó népességgel együtt. A vegyes gazdálkodású népesség - idővel katonai fölényének köszönhetően - uralma alá vette a területet, és a pásztorkodó népességet a felföldre szorította, mely környezete alkalmatlan volt a földművelésre. Más szavakkal: jóllehet a két csoport eredetileg ugyanazon fundamentális élettéren osztozott, mivel a verseny a két csoport között lecsökkent, idővel a pásztorkodó realizált élettére beszűkült. Ez egy példa a kompetitív kiszorításra. A lényeg az, hogy bár a verseny lehetősége többnyire megvan, de mindig az erősebb csoport fog diadalmaskodni. Az élettérátfedés növeli a versenyszintet, de a realizált élettéren belül az átfedés hiánya nem vonja magával a verseny hiányát.¹⁶

Az általános ökológiából kiszűrt fő tanulsága szerint a verseny olyan körülmények között indul be, amikor a fundamentális élettérben átfedés van.¹⁷ Élettérátfedés akkor lép fel, amikor ugyanazon realizált élettéren belül a terület kiaknázására két vagy több csoport találkozik. Barth (1969.20) szerint az etnikai viszonyok stabilitása tekintetében az élettérátfedésnek közvetlen következményei vannak:

„Szilárd etnikumközi viszonyok előfeltétele az interakció strukturálódása kapcsolathelyzeteit szabályozó előírások halmaza... Amikor azonban két vagy több csoport ugyanazon az élettéren belül legalább részlegesen versenyez egymással..., az egyik csoport várhatólag kimozdítja a helyéből a másikat, vagy olyan beilleszkedés fejlődik ki, ami növekvő mértékű komplementaritást és kölcsönös függőséget hoz magával.”

Ezekben az elméletekben kulcskérdés az etnikai populációk és a környezeti (vagy élettér) erőforrások általuk történő kihasználásának a viszonya. Abban a mértékben, ahogyan a populációk elkülönült élettéreket birtokolnak, stabil etnikai viszonyok alakulnak ki. De ha etnikai populációk ugyanazon élettér kiaknázására törekszenek, akkor bekövetkezik a verseny állapota. Felfogásunk Barthnak arra a felismerésére épít, hogy a kimozdítás és kiszorítás a verseny eredménye. E tan azt sugallja, hogy az élettérátfedés létrejötte idézi elő a csoportok közti verseny felélénkülését, ami a versenytársak kiszorítására irányuló törekvést bátorítja. Az ilyen törekvések gyakran erőszakos konfliktusokhoz vezetnek.

De azt is láthatjuk, hogy az etnikai konfliktus nem egyetlen következménye az élettérátfedésnek. Egy csoport beilleszkedése az erősebb csoportba (mint Barth megjegyzi) a verseny egyik lehetséges következménye. Különösen olyan rendszerekben, amelyekben erősen asszimétrikus viszonyok vannak, s a tartózkodási helynek az etnikai megoszlások szerinti felosztása olyan lehet, hogy a realizált élettérekben az átfedés gyenge. Erre az apartheid a legnyilvánvalóbb példa. Más szavakkal: a beilleszkedés egyik típusa - ha az erőforrások úgy vannak elosztva, hogy a rosszabb minőségű erőforrásokat a hatalom nélkülieknek utalják ki-

alávetés és elnyomás esetén érhető el. Ha az ilyen erősen asszimmetrikus hatalmi egyensúly dinamikáját átgondoljuk, látni fogjuk, hogy a rendszer hosszú távon mégsem lehet stabil.

Nos, mi okozza az etnikai instabilitást az olyan rendszerekben, mint az apartheid? Az egyik lehetőség az, hogy a konfliktus akkor tör ki, amikor az intézményesített szegregáció felbomlik (Olivier, 1989). Weber már jó régen megfogalmazta, erősen asszimmetrikus hatalom esetén - törekennyé téve a hosszú távú állandóságot - hiányzik a legitimitás. Más szavakkal: a versenymodell azt foglalja magában, hogy a verseny és konfliktus közti viszony dinamikus. A megfigyelhető verseny hiánya azt jelenti, hogy a verseny keretében történt kizárás valaha sikeres stratégia-volt.

A lényeg az, hogy sem a konfliktus, sem a beilleszkedés nem következik elkerülhetetlenül a versenyből.¹⁸ Az elmélet szerint tehát az élettérátfedés felszabadítja a verseny erőit. Ez kizorító intézkedéseket hoz magával, amelyek vagy sikeresek, vagy nem. Ha pedig az egymással versengő erők szabadok, az etnikai határok különösen olyan élettérben válnak szembeszökővé, amelyben a forrásokért folytatott verseny felerősödik. Milyen társadalmi folyamatok teszik aktívvá az etnikai határokat? Barth és mások ökológiai elméletéből leszűrt legfontosabb hipotézis az, hogy az etnikai verseny akkor bolygatja meg az etnikai határokat, ha két vagy több etnikum ugyanazokat az értékes erőforrásokat próbálja elsajátítani, mint az állások, a lakások vagy a házassági partnerek.¹⁹ Vagyis ezen érvelés szerint számíthatunk arra, hogy azon társadalmi változások, amelyek akként érintik az etnikai határok és élettérek közötti viszonyokat, hogy két vagy több etnikai populáció ugyanazokért az állásokért, lakásokért, ugyanazon politikai küzdőtéren belül küzd, az etnikai határok megmerevedését fogják növelni. Ily módon kezdjük megérteni, hogy az etnikai határok ellentétben más lehetséges határokkal - bármilyen adott interakciós helyzetben aktivizálódhatnak.

Az ökológiai felfogás azt sugallja, hogy a versenyfolyamatok etnikai konfliktusokban robbanhatnak ki. Ez akkor következik be, ha az etnikai csoportok ugyanazt az erőforráskörnyezetet kísérik meg birtokba venni, vagy versenyeznek a szűkös erőforráskészletekért. Ha ezen ökológiai folyamatok fényében vizsgáljuk az etnikai viszonyokban bekövetkező változásokat, elemezni tudjuk azon tényezőket, amelyek növelik és csökkentik a verseny és konfliktus szintjét. Barth úttörő munkája, annak ellenére, hogy csak az iparosítás előtt álló társadalmakat veszi tekintetbe, általános érvénnyel állítja, hogy az élettérátfedés és az etnikai csoportok versenyből való kizárása jelenti a kulcsot az instabil etnikai viszonyok megértéséhez. Nem világos azonban, hogy miként alkalmazhatók ezek az ökológiai formulák bonyolultabb etnikai és faji viszonyok esetén, amikor az élettérés az erőforrás-kihasználás kevésbé direkt módon megy végbe.

Munkámban kifejezetten az élettérátfedés és a versenyből való kizorítás fogalmának kiterjesztésére törekszem, és annak átgondolására, hogy vajon analóg folyamatok játszódnak-e le az etnikai foglalkozási szegregáció és konfliktus esetében is. Kifejezetten azt állítom, hogy a munkapiacok etnikai integrációja felerősíti az etnikai versenyt. Bizonyos feltételek megléte esetén a többségi csoport megkísérli kizárni az etnikai versenytársat, ami ezáltal etnikai konfliktusokhoz és tiltakozáshoz vezet. Ha ez az ökológiai érvelés érvényes, akkor az etnikai tiltakozások és konfliktusok számának növekedését a foglalkozások szegregációjának leépülése idézi elő.

Verseny és konfliktus

A humán ökológusok egyik fontos felismerése a verseny és konfliktus különbségére vet fényt. Különbözik-e a konfliktus a versenytől, vagy az egyik magában foglalja a másikat? A Park által megfogalmazott válasz -melyet mestere, Georg Simmel nyomán adott-serkentőleg hat, hogy új kutatásokat indítsunk. Ernest Burgess-szel írott könyvében (Park, Burgess, 1921. 574-575) Park a verseny és a konfliktus megkülönböztetése mellett a következőképpen érvel:

„Mindkettő (a verseny és a konfliktus) az integráció egy-egy formája, de a verseny egymással nem szükségképpen kapcsolatban vagy kommunikációban álló egyének, illetve egyének csoportjai közti harc, míg a konfliktus olyan küzdelem, amelyben a kapcsolat elengedhetetlen feltétel... A konfliktus mindig tudatos, ténylegesen életre hívja a legmélyebb érzelmeket és legerősebb szenvedélyeket, és a figyelem és erőfeszítés általános összpontosításával jár. Mind a verseny, mind a konfliktus a harc formája. A verseny azonban folyamatos és személytelen, a konfliktus megszakított és személyes... Általában tehát azt mondhatjuk, hogy a verseny a konfliktusban válik tudatossá és személyessé. Az átmeneti szakaszban a versenytársak ellenfélle és ellenséggé változnak.”

Ez a különbség igen lényeges a versenyelmélet modern alkalmazása szempontjából, mert lehetővé teszi annak a folyamatnak számbavételét, amely okságilag összekapcsolja a versenyt és a konfliktust. E nélkül a különbség nélkül a két fogalom összemosódna vagy tautologikussá válnék.

A versenyelméleti stratégiák következményei a kutatás szempontjából

Ha a verseny nem minden esetben vezet konfliktushoz, akkor meg kell határozni, hogy milyen feltételek között és milyen tényállás mellett idéz elő vagy nem idéz elő a verseny konfliktust. Kioltódik-e a felgerjesztett ellenségeskedés, ha a csoportok közötti verseny mérséklődik, vagy kiküszöbölődik? Ezek a kérdések kerültek a faji viszonyokkal foglalkozó verseny-teoretikusok és kutatók mai generációjának érdeklődési körébe.²⁰ A következő fejtegetések 1. a gazdasági verseny és 2. a politikai verseny hatásait emelik ki. Különösen azt hangsúlyozom, hogy az etnikai populációk között a növekvő munkapiaci verseny növeli az etnikai közösségi cselekvés valószínűségét. Hasonlóképpen a fennálló etnikai hatalmi struktúrákat ért politikai kihívások megnövelik az etnikai és faji konfliktusok és tiltakozások számárányát.

Hogy meggyőzőek lehessenek, a versenyelméleteknek szükséges bizonyítaniuk: a faji és etnikai csoportok ténylegesen az értékesnek ítélt erőforrásokért versengenek. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy a kérdéses időszakban a faji és etnikai csoportok ténylegesen versengtek-e az állásokért és politikai irányításért. Minthogy azonban a faj és az etnicitás szerinti foglalkozási megoszlásra és politikai párttagságra vonatkozó adatok az időszokról hiányosak, ezt a kérdést nehéz egyértelműen megválaszolni. Mindazonáltal ahhoz, hogy az etnikai antagonizmus föllángoljon, nem szükséges, hogy a különböző faji és etnikai csoportokhoz tartozó munkások közvetlenül ugyanazokért az állásokért versenyezzenek. A potenciális verseny már azelőtt képes fellobbantani ilyen ellentéteket, mielőtt a közvetlen (fej-fej melletti) verseny kibontakoznék. A munkapiaci verseny esetében a munkások már a 19. század végén pillanatok alatt felfedezték, hogy a munkaadók képesek rá és meg is teszik, hogy alacsony bérű munkásokat alkalmaznak a profit megőrzése és a szakszervezetek megregulázása (vagy mindkettő) végett. Kutatásomban az ilyen közvetett és potenciális versenyfolyamatok következményeit tártam fel, és megvizsgáltam azon bevándorló és vándor népeiségek hatását, akik fajilag vagy etnikailag különböztek, és akiket a bennszülött fehérek potenciális versenytársaknak tekinthettek.

Milyen bizonyítékot tudunk felhozni a fenti állítás alátámasztására? Nyomós bizonyíték szól amellett, hogy a munkahelyekért folyó rejtett versengés kiváltotta bizonyos szakszervezetek egyes tagjainak fellépését. Legalábbis néhány szakszervezet gyakori bevándorló-ellenes és feketeellenes diszkriminációja bizonyítja ezt a nézetet. Munkásvezetők - mint például Samuel Gompers, az American Federation of Labor szervezője, vagy T. V. Powderly, a Knights of Labor szervezője szerint -, a szakképzetlen bevándorlók és az afrikai-amerikaiak északi jelenléte pontosan ilyen fenyegetést jelentett a fehér és bennszülött munkások számára (Powderly, 1884; Gompers, 1925). Olykor a szakszervezetek ilyen ellenállása is segítette a bevándorlás korlátozására irányuló politikai mozgalmak mozgósítását (Garis, 1927). Ebben az értelemben jellemezte az amerikai munkapiacokat és politikai csatározásokat az újonnan versengő faji/etnikai csoportok közötti élettérátfedés. Ha tehát alacsony bérezésű csoportok költöznek egy országba vagy egy régióba - legalábbis kezdetben az állásokért, lakásért és politikai erőforrásokért folytatott verseny fokozódik.²¹

Összegzés Park, Burgess, Hawley és a humán ökológia más képviselőinek azon tételével kezdjük, hogy a faji és etnikai csoportok közötti verseny idézi elő a csoportok közötti konfliktusok kirobbanását. A faji és etnikai konfliktusok tanulmányozása érdekében több stratégiát tekintettünk át. Ezek többsége osztotta azt az alapvető megállapítást, hogy a mobilizációt az etnikai határvonalak mentén a modernizációs erők váltják ki.

A modernizáció növeli az etnikai szolidaritáshoz kapcsolt előnyöket, mert a) a kis kiterjedésű lojalitások erodálódnak, kevésbé hatékonyá válnak, és b) ha az etnikumok és a nagy társadalmi csoportok közötti szakadékok mélyülnek, akkor a népesség jelentős részeit mozgósítják. Más szavakkal: ha a modernizációnak sikerül letörnie a hagyományos és kis kiterjedésű szervezeteket, akkor az etnicitás jelentőségének a növekedésével is számolni kell.

Az etnikai mozgalmakat elemző más stratégiák számos fontos vonatkozásban eltérnek egymástól. Jóllehet a korai humán ökológia képviselői a társadalmi változást, különösen az újonnan jött népességben bekövetkező alkalmazkodást és változást hangsúlyozták, fenntartották azt a nézetüket, hogy a faji viszonyok élelciklus folyamatai konfliktussal kezdődnek és beilleszkedéssel végződnek. Más stratégiák - ideértve a kulturális munkamegosztást és a munkapiac elméletét - az osztályon és etnikai sérelmeken alapuló kollektív cselekvésekben az etnikai egyenlőtlenségek szerepét domborították ki. Ezeket az elméleteket csak szórványos empirikus vizsgálatok támasztják alá, de befolyást gyakoroltak olyan mai versenyelméletekre, amelyek a gazdasági tényezőknél mint kulcs-determinánsoknak a jelentőségét hangsúlyozták.

Újabban az etnikai konfliktusok eredetének magyarázatára az etnikai viszonyok elméletei az élettérátfedés-modelljeit alkalmazzák. Ezek az elméletek azt állítják, hogy konfliktus-potenciál akkor keletkezik, amikor két vagy több csoport összetalálkozik, hogy a politikai és gazdasági erőforrások hasonló készletét aknázzák ki. Az elmélet felhívja a figyelmünket azokra a tényezőkre, amelyek hasonló körülmények között a versenyt felerősítik.

(Fordította: Nagy Endre)

* Részlet a szerző *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict* című könyvéből.

** Az angol niche kifejezést a továbbiakban „élettér”-nek fordítják. - A fordító megjegyzése.

Jegyzetek

1 Smith (1981), Olzak, Nagel (1986), Nielsen (1980, 1985), Ragin (1977) szolgálnak bizonyítékkal ehhez a ponthoz.

2 Az etnicitással foglalkozó elméletek kritikáját lásd: Hechter (1975), Ragin (1977, 1979, 1987), Hannan (1979), Allardt (1979), Nagel és Olzak (1982), Olzak (1983), Nielsen (1985).

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 1.sz.

- 3 Lásd például Smith (1981), Gellner (1983), Horowitz (1985).
- 4 A modernizáció fogalmát közismerten nehéz definiálni és mérni. A modernizációhoz empirikusan társított tényezők magukban foglalják az iparosítást, az urbanizációt, a piac és a politikai szervezetek bürokratizálását (Tilly, Tilly és Tilly, 1975; Meyer és Hannan, 1979).
- 5 Ezt a két általánosítást alátámasztó tanulmányok közül lásd: Eisenstadt és Rokkan (1973), Glazer és Moynihan (1974), Banton (1983), Horowitz (1985), Olzak és Nagel (1986).
- 6 Tilly tanulmányai a 18. és 19. században Nagy-Britanniában kitört viszályokról számos bizonyítékot szolgáltatnak ehhez a ponthoz. Az ő eseménytörténeti elemzése szerint a kollektív cselekvések széles kategóriái fejlődtek ki ebben az időben, és az ilyen akciók fokozódó mértékben vették célba a parlamentet (Tilly, 1990). Más tanulmányok azt dokumentálták, hogy hasonló mobilizálódási jelenségek fordultak elő Itáliában és Németországban is (Tilly, Tilly és Tilly, 1975).
- 7 Jegyezzük meg, ez magában foglalja azt, hogy szabadpiaci körülmények között a munkák, javak és szolgáltatások a nemzeti határokat átszelik, létrehozva azt, amire számos teoretikus úgy hivatkozik, mint a világgazdaság növekvő interdependenciájára (Meyer és Hannan, 1979; Delacroix és Ragin, 1981; Börschier és Chase Dunn, 1985). Még a világrendszerrel kapcsolatos etnikai mozgalmak implikációi nincsenek teljesen kidolgozva, Nagel és Olzak (1982) ezekkel a kapcsolatban tettek javaslatot.
- 8 Ezen problémák feldolgozására lásd: Rokkan (1970), Gellner (1983), Horowitz (1985).
- 9 Kiterjedt és impresszív empirikus irodalom van az előítélet és diszkrimináció szociálpszichológiai alapjairól. Lásd: Hovland és Sears (1940), Pettigrew (1958, 1981) és Hepwort és West (1988) kutatási beszámolóit.
- 10 Ragin (1977, 1979, 1987) olyan bizonyítékokat sorakoztat fel - lényegileg ugyanazon adatokat használva, mint Hechter -, amelyek ellentétben állnak a belső gyarmatosításról szóló tanokkal.
- 11 Lásd ezeket a belső gyarmatosítási stratégiát használó empirikus tanulmányokat: Leifer, 1981; Hechter és Levi, 1982; Special Issue on Internal Colonialism, July 1979. In: Ethnic and Racial Studies.
- 12 Új és innovatív munkájában, melyben a racionális választás elméletét alkalmazza az etnikai szolidaritásra, Hechter (1987. 5.) kifejti, hogy a kulturális munkamegosztási elméletek (és általánosságban a strukturális elméletek) hiányosak, mert nem képesek megmagyarázni a szubnacionális etnikai mozgalmak időbeli változatosságát. Ezen hiányosság ellenére úgy tartja, hogy az általános tétel a gazdasági deprivációról és csoportszolidaritásról alapján véve helyes (ld. Hechter, Friedman, Appelbaum, 1982; Hechter, 1984).
- 13 Ennek bizonyítékát lásd Horowitz (1985).
- 14 Sokan megfigyelték már, hogy az etnikai identitás gyakran olyan megkülönböztetéseken alapszik, amelyek nem állják ki az alapos empirikus vizsgálat próbáját (Banton, 1983; Horowitz, 1985). Néha ezek olyan mítoszokat tartalmaznak, amelyek etnikai társadalmi mozgalmak politikai stratégiáinak részét képezik (B. Nagel, 1986; J. Nagel, 1986; Padilla, 1986). Mások olyan feltételezéseket fogalmazznak meg, amelyek bizonyos vonások genetikusan átadásának a változatlanúságáról szólnak. Ez különben olyan faji meghatározottságokra igaz, amelyeket átörökölt faji jellemvonásokként (beleértve néhány igen pejoratív is) fogadnak el. E téma provokatív tárgyalására lásd van den Berghe (1978), Banton (1983), Horowitz (1985).
- 15 Blalock (1967. 73.) hasonló definíciót adott a kisebbségi csoportról szóló elméletében. Az etnikai versenyt úgy határozta meg, mint ami magában foglalja azt az előfeltevést, hogy két vagy több individuum ugyanazon szűkösen rendelkezésre álló céltárgyakra tör akként, hogy az egyikük sikere egyben csökkenti annak valószínűségét, hogy mások ugyancsak elérjék céljukat. A versengő szervezeti formák közötti verseny rokon definícióit adta meg nemrég formálisabban Hannan és Freeman (1989.97-106.), akik sokat merítenek Gause-nek (1934) a fajok közötti versenyt tárgyaló művéből és Levin (1968) ezen versenyelveket általánosító munkájából.
- 16 Ebből a perspektívából nézve a kulturális munkamegosztás egy etnikai versenyfolyamat eredménye lehet. Azaz: a dominancia és az egyik csoportnak versenyfeltételek között történő kiszorítása egy másik által, a kiszorítás sikerességének a következménye. Amennyire tudom, a kulturális munkamegosztás perspektívájának képviselői nem gondolták át ezt a lehetőséget.
- 17 Az érv Gause (1934) kompetitív kiszorítási elvéből származik. Ez azt tételezi föl, hogy két faj, amelyek mindegyike ugyanazon véges erőforrások kiaknázására tör, nem maradhat fenn: az egyik kiszorítja a másikat.
- 18 A kompetitív kiszorítás fogalmát úgy is ki tudjuk terjeszteni, hogy az az etnikai kizárás más formáit is magába foglalja. A 19. század végén azon törvények kibocsátását, amelyek bizonyos etnikai és faji csoportokat korlátoztak, sikeresen használták fel az ázsiai munkások részéről fenyegető versennyel szemben a 19. század végén (Saxton, 1971; Nee és Nee, 1989). A múlt század nyolcvanas éveiben a kínaiak elleni erőszak, amely az ötvenes években fordult komolyra, nem folytatódott változatlanul, hanem ehelyett 1882-ben az Anti Asian Exclusion Act-hez (az ázsiaiak kizárásáról szóló törvény), valamint valószínűleg az ázsiai bevándorlás megszűnéséhez vezetett (Garis, 1927; Saxton, 1971; Bennett, 1988.)

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 1.sz.

- 19 Újabb ezt a tézist alkalmazták a szervezetelméleti ökológiára. McPherson (1983), valamint Hannan és Freeman (1989) gyümölcsözően alkalmazta a lélettérátfedés fogalmát. Ezek a szerzők a kompetitív kiszorítás folyamatára alkalmazták az lélettérátfedés fogalmát, amikor is a versengő szervezetek arra töreksenek, hogy csökkentsék a kompetitív fenyegetést.
- 20 Például lásd Nielsen (1980, 1985), Ragin (1977, 1987), Olzak (1982), Olzak és Nagel (1986), Boswell (1986), James (1988).
- 21 Mink (1986) hasonlóan érvel, bemutatván, hogy ebben az időszakban a munkásmozgalom a bevándorlók, a szervezett munkások pedig különösen az ázsiaiak és kínaiak bejövetelét ellenezte Kaliforniába. További bizonyítékokat az ázsiaiak elleni ellenséges érzületre, melyek a kompetitív érvet használják lásd: Saxton (1971), Nee és Nee (1989).

Irodalom

- Allart, E. 1979. *Implications of the Ethnic Revival in Modern Industrial Society: A Comparative Study of the Linguistic Minorities in Western Europe*. Helsinki: Commentationes Scientiarum Socialium.
- Baton, M. 1983. *Racial and Ethnic Competition* New York: Cambridge University Press.
- Barth F. 1956. „Ecologic Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan.” *American Anthropologist* 58: 1079-1089.
- (editor) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown.
- Bennet, D. H. 1988. *The Party of Fear: From Nativist Movements to the New Right in American History*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Beck, E. M., and S. E. Tolnay. 1990. „The Killing Fields of the Deep South: The Market for Cotton and the Lynching of Blacks, 1882-1930.” *American Sociological Review* 55: 526-539.
- Blalock, H. M., Jr. 1957. „Percent Non-White and Discrimination in the South.” *American Sociological Review* 22: 677-682.
- 1967. *Toward a Theory of Minority-Group Relations*. New York: Wiley.
- Bonacich, E. 1972. „A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market.” *American Sociological Review* 37: 547-559.
- 1973. „A Theory of Middleman Minorities.” *American Sociological Review* 38: 583-594.
- 1976. „Advanced Capitalism and Black/White Relations.” *American Sociological Review* 41: 31-51.
- Boswell, T. 1986. „A Split Labor Market Analysis of Discrimination Against Chinese Immigrants, 1850-1882.” *American Sociological Review* 51: 352-371.
- Corzine, J., J. Creech, and L. Huff-Corzine. 1983. „Black Concentration and lynchings in the South: Testing Blalock's power- threat hypothesis.” *Social Forces* 61: 774-796.
- Corzine, J., J., L. Huff-Corzine, and J. C. Creech. 1988. “The Tenant Labor Market and Lynching in the South: A Test of the Split Labor Market Theory.” *Sociological Inquiry* 58: 261-278.
- Delacroix, J., and C. Ragin. 1981. „Structural Blockage: A Cross-National Study of Economic Dependency, State Efficacy, and Underdevelopment.” *American Journal of Sociology* 86: 1311-1347.
- Deutsch, K. 1966. *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Eisenstadt S. N., and S. Rokkan (editors) 1973. *Building States and Nations*. Volume 2. Beverley Hills, Calif: Sage.
- Foner, P. 1982. *Organized Labor & the Black Worker: 1619-1981*. New York: International Publishers.
- Garis, R. L., 1927. *Immigration Restriction: A Study of the Opposition to and Regulation of Immigration into the United States*. New York: MacMillan.
- Gause, G. F. 1934. *The Struggle for Existence*. Baltimore: Williams and Wilkins.
- Gellner, E. 1969. *Thought and Change*. Chicago: University of Chicago Press.
- 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Gompers, S. 1925. *Seventy Years of Life and Labor*. Edited by Nick Salvatore. Ithaca, N.Y.: Industrial Labor Relations Press [1984].
- Gordon, M. 1964. *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Hannan, M. T. 1979. „The Dynamics of Ethnic Boundaries in Modern States.” Pp.253-275 In: *National Development and the World System*. Edited by J. Meyer and M. T. Hannan, Chicago: University of Chicago Press.
- Hannan, M. T., and J. Freeman. 1989. *Organizational Ecology*. Cambridge; Mass.: Harvard University Press.
- Hawley, A. H. 1950. *Human Ecology*. New York: Ronald Press.
- Hawley, A. H. 1945. „Dispersion Versus Segregation: Apropos of a Solution of Race Problems.” *Papers of The Michigan Academy of Science Arts and Letters* Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 1.sz.

- Hechter, M. 1975. *Internal Colonialism*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- 1978. „Group Formation and the Cultural Division of Labor.” *American Journal of Sociology* 84: 293-318.
- 1984. „A Theory of Group Solidarity.” Pp. 16-57. In: *The Microfoundations of Macrosociology*. Edited by M. Hechter. Philadelphia: Temple University Press.
- 1987. *Principles of Group Solidarity* Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Hechter, M., D. Friedmann, and M. Appelbaum. 1982. „A Theory of Ethnic Collective Action.” *International Migration Review* 16: 412-434.
- Hechter, M., and M. Levi. 1979. „The Comparative Analysis of Ethno-Regional Movements.” *Ethnic and Racial Studies* 2: 26-74.
- Hepworth, J. T., and S. G. West. 1988. „Lynching and the Economy: A Time-Series Reanalysis of Hovland and Sears.” *Journal of Personality and Social Psychology* 55: 239-247.
- Horowitz, D. L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict* Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Hovland, C. L., and R. Sears. 1940. „Minor Studies of Aggression: Correlation of Lynchings with Economic Indices.” *Journal of Psychology* (Winter): 301-310.
- Huntington, S. P. 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Hutchinson, G. Evelyn. 1957. „Homage to Santa Rosalia, or Why Are There So Many Kinds of Animals.” *American Naturalist* 93: 145-159.
- James, D. R. 1988. „The Transformation of the Southern Racial State: Class and Race Determinants of Local-State Structures.” *American Sociological Review* 53: 191-208.
- Lauwagie, B. 1979. „Ethnic Boundaries in Modern States: Romano-Lil Revisited.” *American Journal of Sociology* 85: 310-337.
- Leifer, E. 1981. „Competing Models of Political Mobilization: The Role of Ethnic Ties.” *American Journal of Sociology* 87: 23-47.
- Massey, D., and N. Denton. 1989. „Hypersegregation in U.S. Metropolitan Areas: Black and Hispanic Segregation Along Five Dimensions.” *Demography* 26: 373-392.
- McPherson, M. J. 1983. „An Ecology of Affiliation” *American Sociological Review* 48: 519-535.
- Meyer, J. W., and M. T. Hannan (editors) 1979. *National Development and the World System*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mink, G. 1986. *Old Labor and New Immigrants in American Political Development*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Nagel, B. 1986. „Gypsies in the United States and Great Britain: Ethnic Boundaries and political Mobilization.” Pp. 69-90. In: S. Olzak and J. Nagel (eds.) *Competitive Ethnic Relations*. New York: Academic Press.
- Nagel, J. 1986. „The Political Construction of Ethnicity.” Pp. 93-112. In: S. Olzak and J. Nagel (eds.) *Competitive Ethnic Relations*. New York: Academic Press.
- Nagel, J., and S. Olzak. 1982. „Ethnic Mobilization in New and Old States: An Extension of the Competition Model.” *Social Problems* 30:127-143.
- Nee, V., and B. De Bary Nee. 1989. *Longtime Californ': A Documentary Study of an American Chinatown*. (second edition) Stanford: Stanford Press.
- Nielsen, F. 1980. „The Flemish Movement in Belgium After World War II: A Dynamic Analysis.” *American Sociological Review* 45: 76-94.
- 1985. „Ethnic Solidarity in Modern Societies.” *American Sociological Review* 50:133-145. Oliver, J. 1989. „Collective violence in South Africa: A study of ethnic collective action in the Pretoria-Witwatersrand-Vaal Triangle Area, 1970-1984.” *Unpublished Ph.D. Dissertation*. Cornell University, Ithaca, New York.
- Olzak, S. 1982. „Ethnic Mobilization in Québec.” *Ethnic and Racial Studies* 5: 253-275. 1983. „Contemporary Ethnic Mobilization.” *Annual Review of Sociology* 9: 355-374.
- Olzak, S., and J. Nagel (editors) 1986. *Competitive Ethnic Relations*. New York: Academic Press.
- Padilla, F. 1986. „Latino Ethnicity in the City of Chicago.” Pp.153-171. In: S. Olzak and J. Nagel (eds.) *Competitive Ethnic Relations*. New York: Academic Press.
- Park, R. E., and E. W. Burgess. 1921. *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pettigrew, T. F. 1958. „Personality and Sociocultural Factors in Intergroup Attitudes: A Cross-National Comparison.” *Journal of Conflict Resolution* 2: 29-42.
- Powderly, T. V. 1884. „Record of the Proceedings of the Eighth Regular Session of the General Assembly, September 1-10, 1884.” In *the Terence Vincent Powderly Papers Proceedings: General Assembly, 1878-1902*. Catherwood Library Collection, School of Industrial Relations, Cornell University, Ithaca, N.Y.
- Ragin, C. 1979. „Ethnic Political Mobilization: The Welsh Case.” *American Sociological Review* 42: 619-635.

- 1977. „Class, Status and 'Reactive' Ethnic Cleavages: The Social Bases of Political Regionalism.” *American Sociological Review* 42: 438-450.
- 1987. *The Comparative Method* Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Rokkan, S.1970. *Citizens, Elections, and Parties* Chicago: Rand McNally.
- Saxton, A.1971. *The Indispensable Enemy: Labor and the Anti-Chinese Movement in California*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Smith, A. D. 1981. *The Ethnic Revival*. New York: Cambridge University Press.
- Tilly, C. 1990. „Twenty Years of Contention.” *Chapter 2 in Mobilization and Contention in Great Britain, 1758-1834*. (forthcoming).
- Tilly, C., L. Tilly, and R. Tilly. 1975. *The Rebellious Century, 1830-1930*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tolnay, S. E., E. M. Beck, and J. L. Massey. 1989. „Black Lynchings: The power-threat hypothesis revisited.” *Social Forces* 67: 605-623.
- Williams, R. M., Jr. 1964. *Strangers Next Door*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Yinger, M. 1985. „Ethnicity.” *Annual Review of Sociology* 11: 151-180.

SUSAN OLZAK

STRATEGIES FOR ANALYZING ETHNIC CONFLICT AND PROTEST

This article is a chapter of Susan Olzak's book (*The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*). The author's conclusion in this chapter is the following: „Modernization increases the benefits attached to ethnic solidarity because (a) small-scale loyalties among populations become eroded and less potent and (b) ethnic and large-scale cleavages are encouraged when they mobilize significant segments of the population. In other words, when modernization is successful in breaking down traditional and small scale organizations, ethnicity can surge in its wake.

Other strategies for analyzing ethnic movements diverge in a number of important ways. Though early human ecologists emphasized the importance of social change and especially adaptation and change in newcomer populations, they held the view that a lifecycle process of race relations begins with conflict and ends with accommodation. Other strategies including cultural division of labor and split labor market theories - have emphasized the role of ethnic inequalities in producing collective action based upon both class and ethnic grievances. Such theories have met with only scattered empirical success, but they have influenced current competition theories that emphasize the importance of economic factors as key determinants of ethnic conflict.

Recently, theories of ethnic relations have applied ecological models of niche overlap to explain sources of ethnic conflict. These theories claim that the potential for conflict arises when two or more groups come to exploit a similar set of political and economic resources. The theory draws our attention to those factors which intensify competition within similar setting.